

**JERZY SUCHTA
WOJCIECH ŻEBROWSKI**

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

KIERUNKI PRZEKSZTAŁCENŃ STRUKTURY AGRARNEJ I UŻYTKOWANIA ZIEMI ROLNICZEJ W ASPEKTCIE PRZYSTĄPIENIA POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Abstract: What will be changed in polish agriculture, in polish farms after Poland's entry into the EU? This question seems to be the fundamental question for many people, which are connected with agriculture. What size farms will be in the difficult economic position? It is probable that the middle size farms will occur in the worst situation. Next, the total surface of farming land will be substantially reduced. About 25 mln ha of farming land will be changed into: ecological land uses, highways and roads, infrastructure uses, building areas.

Wstęp

Proces integracji Polski z Unią Europejską stwarza nowe uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego zarówno w aspekcie ogólnokrajowym, jak też regionalnym. Będzie się to odnosić do wielu dziedzin naszej gospodarki, zwłaszcza rolnictwa, które będzie wymagało radykalnych przekształceń strukturalnych i modernizacyjnych.

Rolnictwo polskie znacznie różni się bowiem od rolnictwa Unii Europejskiej. Według Gorzelaka (1998) różnice są bardzo istotne i dotyczą niższego poziomu produkcji, większego rozdrobnienia strukturalnego, wyższego zatrudnienia, jak też gorszego wyposażenia technicznego. Szczególne znaczenie w kontekście akcesji do Unii Europejskiej należy wiązać ze stanem struktury agrarnej naszego rolnictwa i to zarówno istniejącej, jak też przyszłej.

Czykier-Wierzba (1998) dowodzi, że w krajach UE struktura agrarna wykształciła się pod wpływem procesów polaryzacji. Na jednym

bieganie wytworzyła się grupa gospodarstw małych, produkujących wyłącznie na potrzeby właściciela. Są to gospodarstwa pomocnicze, nie objęte prawami rynku rolnego. Na drugim biegunie wytworzyła się grupa dużych gospodarstw produkujących na rynek. Oznacza to zanikanie grupy gospodarstw średnich. Należy sądzić, że w Polsce również wystąpi tendencja spadku liczby gospodarstw średnich (o pow. 10-20 ha).

Trzeba podkreślić, że dotychczasowe trendy zmian struktury agrarnej w naszym kraju były prawidłowe, gdyż w wyniku tych zmian rosła średnia powierzchnia gospodarstw. Jednak zmiany te, wprawdzie korzystne, przebiegały zbyt wolno.

Wiatrak (1999) zwraca uwagę na to, że małe gospodarstwa rolne mogą liczyć przede wszystkim na środki finansowe w ramach przemian strukturalnych w postaci funduszy przedakcesyjnych. Po przystąpieniu do UE skala pomocy finansowej może się istotnie zwiększyć w ramach polityki zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich. Będzie to m.in. oznaczać tworzenie nowych dziedzin działalności na wsi.

Dotychczasowe doświadczenia UE wskazują, że finansowanie tych potrzeb wiąże się z utworzeniem specjalnego funduszu, powstającego ze składek państw członkowskich.

Syntetyczne zestawienie cech rolnictwa polskiego oraz rolnictwa UE podaje Płonka (1999) Powierzchnia UR w Polsce wynosi obecnie 18,5 mln ha, co stanowi:

- 60% powierzchni kraju,
- 20% powierzchni UR Unii Europejskiej.

Powierzchnia użytkowana jest przez ponad 2 mln gospodarstw, podczas gdy w całej Unii mamy ok. 7 mln gospodarstw. Średnia powierzchnia polskiego gospodarstwa rolnego wynosi 7,6 ha UR, a w krajach UE – 17,5 ha UR. O rozdrobnieniu rolnictwa w Polsce świadczy to, że 68% areалу UR znajduje się w gospodarstwach o powierzchni poniżej 5 ha.

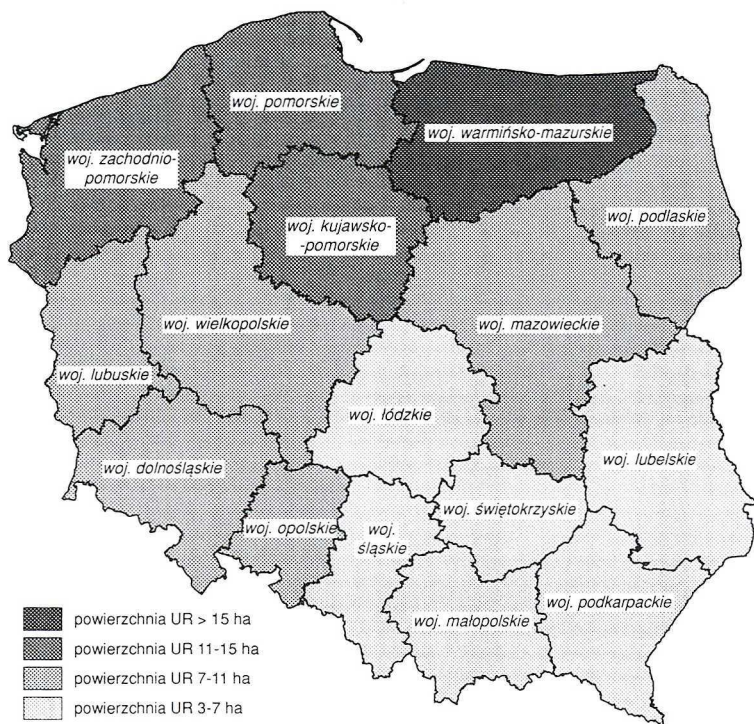
Z powyższych rozważań wynika, że podstawowe zagadnienia dostosowania rolnictwa polskiego do unijnego polegają na przebudowie struktury agrarnej oraz struktury użytkowania ziemi.

W krajach UE charakterystyce struktury obszarowej gospodarstw rolnych obok ich powierzchni służy także ich wielkość ekonomiczna wyrażona w ESU (European Size Unit). 1 ESU – 1100 ECU odpowiada średniej wartości produkcji gospodarstwa z ostatnich 3 lat (przeliczenie następuje według kursu wymiany dolara z 1982 r.). Na tej podstawie zalicza się każde gospodarstwo do jednej z 9 grup (od 1 do 100 ESU). Wielkość ekonomiczna gospodarstw jest miarą bardziej praktyczną niż wielkość obszarowa, którą należy uzupełnić dodatkowymi informa-

cjami o gospodarstwie, – poziomem dochodów, nakładami pracy, kosztami produkcji itp.

Struktura agrarna jest dziś jednym z podstawowych czynników decydujących o niższej konkurencyjności polskiego rolnictwa wobec unijnego. Za główną przyczynę tego stanu należy uznać zbyt wolny przepływ gruntów do gospodarstw rynkowych. Od 1992 r. na terenach zachodniej i północnej Polski znaczną podaż gruntów zapewniał państwowy sektor rolnictwa. Wyrazem tego jest największa przeciętna powierzchnia użytków rolnych przypadająca na 1 gospodarstwo w tej części kraju (ryc. 1).

Już w 2000 r. zauważono, że możliwości poprawy struktury agrarnej kosztem gruntów AWRSP są ograniczone. Ponad 5 tys. gospodarstw rolnych powiększyło swój areal na podstawie umów kupna–sprzedaży lub umów dzierżawnych. Wobec dużych nieruchomości rolnych pozo-

Ryc. 1. Przeciętna powierzchnia UR przypadająca na 1 gospodarstwo

Źródło: Rocznik Statystyczny województw, GUS, Warszawa 2002.

stających w dzierżawie znajdują zastosowanie tzw. klauzule wyłączeniowe, które pozwalają na powiększenie istniejących gospodarstw. Poprawa struktury agrarnej polskiego rolnictwa wymaga zatem większego, niż dotychczas, zasilenia gruntami prywatnymi. Zmiany obszarowe gospodarstw rolnych w Polsce są bowiem niewielkie, podczas gdy w krajach UE bardziej widoczne, gdyż w większym stopniu związane są z rynkiem rolnym. Głównym źródłem zasilającym te zmiany są gospodarstwa rolne średniej wielkości (wyzbywając się ziemi na rzecz gospodarstw najwięk-

Tabela 1

Zmiany struktury obszarowej gospodarstw w krajach Unii Europejskiej (1987-1997)

Kraj	Rok	% udział gospodarstw w grupach obszarowych				
		1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	>50 ha
Belgia	1987	27,7	18,1	24,5	23,9	5,8
	1997	30,1	14,2	17,1	26,5	10,0
Dania	1987	1,7	16,3	25,3	39,4	17,2
	1997	3,1	16,3	21,3	31,0	27,8
Niemcy	1987	29,4	17,6	22,1	24,8	6,1
	1997	31,0	14,6	16,9	22,9	14,4
Grecja	1987	69,4	20,0	7,6	2,5	0,5
	1997	75,8	14,1	6,6	2,6	0,4
Hiszpania	1987	53,3	19,0	12,3	9,4	6,0
	1997	52,7	16,4	12,4	9,5	8,2
Francja	1987	18,2	11,7	19,1	32,8	18,1
	1997	26,2	9,1	11,0	23,0	29,7
Irlandia	1987	16,1	15,2	29,2	30,5	9,0
	1997	7,3	12,4	27,1	38,8	14,1
Italia	1987	67,9	16,9	8,7	4,6	1,9
	1997	75,6	11,8	6,5	4,1	1,8
Luksemburg	1987	18,9	9,9	12,4	32,5	26,2
	1997	23,8	8,7	7,7	19,5	39,6
Holandia	1987	24,9	18,4	25,0	27,3	4,4
	1997	30,4	16,0	17,9	27,0	7,1
Portugalia	1987	72,5	15,0	7,2	3,4	1,9
	1997	75,9	11,7	6,4	3,6	2,3
W. Brytania	1987	13,5	12,4	15,3	25,4	33,3
	1997	14,6	12,2	14,9	23,8	33,6
UE - 12	1987	49,2	16,8	13,5	13,7	6,8
	1997	55,3	13,3	10,8	11,5	8,6

Źródło: *The agricultural situation in the European Union 1999. Report.* Europe Commission, Brussels 2001.

szych przechodzą często do grupy gospodarstw najmniejszych). Słuszność powyższej tezy potwierdzają dane zawarte w tabeli 1.

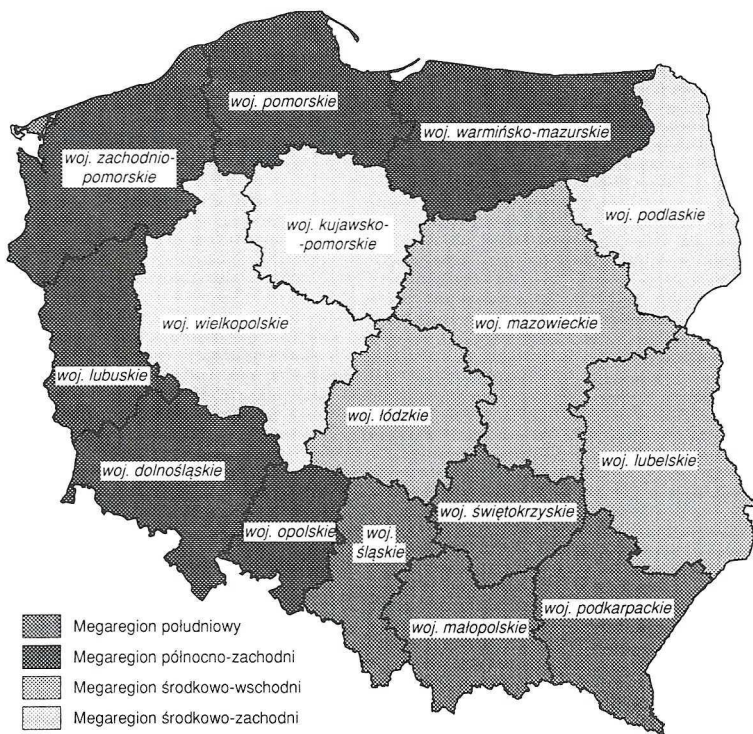
W ostatnich latach pojawiła się hipoteza, że czynnikiem hamującym przepływ ziemi w Polsce jest system ubezpieczeń społecznych rolników. System podtrzymuje dziś skłonność do posiadania gospodarstwa rolnego, do przejmowania ich przez następców, a nawet do tworzenia nowych gospodarstw bez względu na perspektywę rozwoju.

Obecnie, co najmniej 4/5 wydatków budżetowych na rolnictwo stanowią koszty związane z utrzymaniem systemu zabezpieczeń społecznych rolników w KRUS.

Wybrane aspekty przekształceń struktury agrarnej i użytkowania ziemi rolniczej obszarów wiejskich

Efekty przemian w rolnictwie rozpatrywane w odniesieniu do zmian w strukturze agrarnej oraz struktury użytkowania gruntów w innym wymiarze występują w innej skali ogólnokrajowej, a w innej regionalnej. Dlatego mamy do czynienia z przestrzennym zróżnicowaniem tych zjawisk, których odzwierciedleniem jest podział obszarów wiejskich kraju na trzy megaregiony (ryc. 2).

Kryterium podziału wynika ze zróżnicowania struktur społeczno-gospodarczych oraz uwarunkowań endogenicznych (Rowiński i Wigier 2000). Na podstawie danych liczbowych zawartych w tabeli 2. można jednoznacznie stwierdzić, że efekty procesu transformacji rolnictwa są najmniej widoczne w megaregionie I, czyli w południowej części naszego kraju. Dominują tu bowiem bardzo małe obszarowo gospodarstwa rolne, a udział areалу użytków rolnych w powierzchni ogólnej jest relatywnie niski. Znacznie bardziej korzystną strukturą produkcyjno-ekonomiczną charakteryzuje się megaregion II, obejmujący swoim zasięgiem północną i zachodnią część Polski. Występują tu największe obszarowo gospodarstwa rolne, a udział użytków rolnych jest najniższy w stosunku do wielkości krajowych, co wskazuje na większe zróżnicowanie wykorzystania powierzchni ogólnej w tym megaregionie. W megaregionie III położonym w środkowej części kraju widoczny jest podział na dwa podregiony, z których jeden obejmujący województwa lubelskie, łódzkie i mazowieckie jest strukturalnie zbliżony do megaregionu I, natomiast podregion, w którym znajdują się województwa kujawsko-pomorskie, podlaskie i wielkopolskie wykazuje cechy upodabniające go do megaregionu II (tab. 2)

Ryc. 2. Podział kraju na megaregiony rolnicze

Źródło: J. Rowiński, M. Wigier, 2000, *Struktura gospodarki...*, op. cit.

Z danych zawartych w tabeli 2. jednoznacznie wynika, że przebieg transformacji polskiego rolnictwa w ujęciu regionalnym jest bardzo zróżnicowany, w związku z czym jego proces dostosowawczy do standardów unijnych będzie wymagać znacznie więcej środków finansowych kierowanych do sektora rolniczego, a także zwiększonego zakresu działań technicznych i organizacyjnych. W związku z tym w sposób odmienny będą musiały być potraktowane prace, których rozmiar oraz ukierunkowanie powinno być dostosowane do specyfiki rozwoju gospodarki rolnej w ujęciu przestrzennym.

Perspektywa efektywnej produkcji polskich gospodarstw rolnych i ich konkurencyjność z chwilą akcesji naszego kraju do Unii Europejskiej powinna oznaczać przede wszystkim działania mające na celu powiększenie liczby gospodarstw wielkoobszarowych (farmerskich), które mają

Tabela 2

Wybrane wskaźniki rozwoju polskiego rolnictwa w ujęciu regionalnym
(według danych z 2001 r.)

Udział rolnictwa w wartości dodanej brutto (w %)	Przeciętna powierzchnia UR na 1 gospodarstwo (w ha)	Udział gospodarstw rolnych powyżej 20 ha UR (w %)	Udział UR w ogólnej powierzchni (w %)
3,8	3,8	0,8	55,8
	Megaregion I		
4,4	11,7	12,8	51,9
	Megaregion II		
4,4	6,5	3,0	68,0
	Megaregion IIIa		
5,6	10,7	10,5	62,5
	Megaregion IIIb		

Uwaga: megaregion I obejmuje województwa: małopolskie, podkarpackie, śląskie i świętokrzyskie; megaregion II obejmuje województwa: dolnośląskie, lubuskie, opolskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie; megaregion IIIa obejmuje województwa: lubelskie, łódzkie i mazowieckie; megaregion IIIb obejmuje: kujawsko-pomorskie, podlaskie i wielkopolskie.

Źródło: Rocznik Statystyczny województw 2002. GUS Warszawa 2002.

szansę konkurować na rynkach unijnych (Figiel 1999). Zestawienie porównawcze struktury obszarowej gospodarstw rolnych w Polsce i Unii Europejskiej wskazuje, że koncentracja ziemi w krajach zachodnioeuropejskich jest wyższa niż w Polsce. Wskazują na to szczególnie różnice w przeciętnej powierzchni gospodarstw rolnych (Unia Europejska – 19 ha, Polska 8 ha), a przede wszystkim w największych grupach obszarowych gospodarstw w przedziale 50-100 oraz powyżej 100 ha. Łącznie w obu tych grupach na terenie Unii Europejskiej znajduje się 3,1% ogólnej liczby gospodarstw i 28,8% powierzchni użytków rolnych, podczas gdy w naszym kraju stanowią one odpowiednio 0,5% oraz 11,2% w odniesieniu do ogólnej liczby i powierzchni indywidualnych gospodarstw rolnych (por. tabela 3).

Słabość ekonomiczna rolnictwa indywidualnego oraz brak wsparcia finansowego ze strony państwa dla tego sektora gospodarki potwierdza niewielki przyrost grup gospodarstw farmerskich o powierzchni 50-100 ha użytków rolnych. Ich tworzenie wymaga bowiem znacznych nakładów kapitałowych zarówno na poprawę wyposażenia technicznego, jak i – w przypadku przejęcia części gruntów skarbowych – budowę nowych budynków i obiektów zwłaszcza infrastruktury komunikacyjnej. Przytoczone w tab. 3. dane porównawcze wskazują

Tabela 3

Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Polsce i w krajach Unii Europejskiej
(według danych z 1999 r.)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa rolne ogółem w %	W tym w grupach obszarowych UR (w %)				
		1-5	5-20	20-50	50-100	pow. 100
Polska	L* = 100,0	59,8	36,1	3,6	0,3	0,2
	P** = 100,0	22,4	51,8	14,6	3,3	7,9
Unia Europejska	L* = 100,0	32,3	50,3	14,2	2,1	1,1
	P** = 100,0	5,2	34,7	31,3	8,7	20,1

Uwagi: *) liczba gospodarstw
**) powierzchnia użytków rolnych

Źródło: Eurostat Yearbook 2000. A statistical eye on Europe. Charakterystyka obszarów wiejskich oraz przemiany agrarne w Polsce. GUS. Urząd Statystyczny w Olsztynie. Olsztyn 2000.

także, że głównym problemem polskiej struktury agrarnej w porównaniu z UE jest zbyt duży udział gospodarstw małych w przedziale 1-5 hektarów. Zmiana tego stanu wiąże się z koniecznością nasilenia polaryzacji struktury wielkościowej gospodarstw. Wymaga to poprawy sytuacji ekonomicznej rolnictwa oraz preferencyjnej polityki rolnej państwa (Nietupski 1998, Pałasz 1999).

Rozwój rolnictwa polskiego będzie wymagać również zmian w strukturze użytkowania ziemi. Zmiany te w perspektywie lat 2005-2020 będą polegać na:

- zmniejszeniu areалу użytków rolnych,
- wzroście areалу użytków ekologicznych,
- przyroście powierzchni leśnej,
- przyroście powierzchni innego użytkowania pozarolniczego (Falkowski 2001).

Według Wosia (2000) powierzchnia użytków rolnych w Polsce w 2020 r. zmaleje do ok. 16 mln ha, z czego na wzrost powierzchni ekologicznych zostanie przeznaczonych ok. 0,5 mln ha, na zalesienie nieużytków i słabych gruntów ornych ok. 1 mln ha oraz ok. 0,5 mln ha na rozbudowę dróg i autostrad, terenów osadniczych oraz terenów infrastrukturalnych. W efekcie redukcja areалу użytków rolnych w Polsce w okresie 2000-2020, zdaniem wymienionego autora, wyniosłaby ok. 4%, natomiast według prognozy Falkowskiego (2001) ponad 13%. Wydaje się, że ta właśnie prognoza jest bardziej prawdopodobna. Wskazuje na to m.in. wzrost powierzchni ugorów i odłogów, (która w latach 1990-2001 zwiększyła się z 146 tys. do 1659 tys. ha), a także konieczność sukcesywnego wyłączenia z produkcji rolnej gruntów marginalnych (V i VI

Zasoby ziemi i struktura użytków rolnych w Polsce na tle Unii Europejskiej
(według danych z 1996 i 2001 r.)

Wyszczególnienie	Udział UR w ogólnej powierzchni (w%)	Struktura UR (w%)		Odsetek użytków rolnych w rejonach niekorzystnych rolniczo
		grunty orne, sady i plantacje	trwale użytki zielone	
Polska	58,9	77,8	22,2	40,5
Unia Europejska	42,8	63,2	36,8	50,6

Źródło: *Die Lange der Landwirtschaft in der Europäischen Union*. Brussel-Luxemburg – 1996; *Rocznik statystyczny 2002*. GUS Warszawa 2002; S. Paszkowski, W. Poczta, F. Wysocki, 1998. *Sytuacja strukturalna i produkcyjna rolnictwa polskiego na tle rolnictwa UE*, [w:] *Identyfikacja priorytetów w modernizacji sektora rolno-spożywczego w Polsce*. FAPA. Warszawa.

klasy bonitacyjnej) oraz zdegradowanych i zdewastowanych w związku z nieopłacalnością ich rolniczego użytkowania. Łączna ich powierzchnia według szacunkowych obliczeń wynosi w kraju prawie 7,5 mln ha (Paszkowski i in. 1998). W ten sposób struktura użytkowania ziemi w Polsce zbliżyłaby się do wielkości unijnych, obecnie bowiem różnice w tym zakresie są dość znaczne (por. tab. 4.).

Rolnicze obszary problemowe na tle przekształceń agrarnych

Istotne znaczenie w przekształceniach sektora polskiego rolnictwa w dostosowaniu do standardów europejskich mają także rolnicze obszary problemowe.

Według literatury przedmiotu obszary problemowe to jednostki przestrzenne charakteryzujące się anormalnością tej przestrzeni w zakresie zjawisk przyrodniczych lub społeczno-ekonomicznych. Do obszarów takich zalicza się także rolnicze obszary problemowe, wśród których można wyróżnić: obszary opóźnione w rozwoju, mające znaczne rezerwy produkcyjne, charakteryzujące się niekorzystnymi warunkami przyrodniczymi oraz obszary konfliktowe cechujące się nadmiernym rozwojem funkcji pozarolniczych ograniczających należyte wykonywanie funkcji rolniczej (Bański 2001) (ryc. 3).

Według badań przeprowadzonych przez Bańskiego (1999 i 2001) obszary opóźnione w rozwoju zajmują ok. 17% ogólnej powierzchni użytków rolnych w kraju. Ich rozmieszczenie przestrzenne wyznacza 9 następujących rejonów: krakowsko-częstochowski, karpacki, knyszyń-

sko-białowieski, lubuski, mazowiecko-oleski, olsztyński, sandomiersko-roztoczański, środkowo-pomorski oraz świętokrzyski. Cechą szczególną tych obszarów jest niski poziom życia mieszkającej tam ludności, co dotyczy zwłaszcza ludności utrzymującej się wyłącznie z rolnictwa. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy jest monofunkcyjność tych obszarów, brak odpowiedniej infrastruktury społecznej i technicznej oraz wysoki poziom bezrobocia rejestrowanego i ukrytego. Spośród analizowanych, przez wymienionego autora, mierników największe dysproporcje w stosunku do przeciętnych wielkości krajowych związane były z towarowością rolnictwa oraz poziomem wykształcenia rolników.

Obszary rezerw produkcyjnych odnoszą się zarówno do rezerw przyrodniczych, jak też gospodarczych. W pierwszym przypadku skoncentrowane są w 6 rejonach: lubelsko-sandomierskim, małopolskim, podlaskim, przemyskim, sudeckim i żuławsko-warmińskim. Do podstawowych przyczyn osłabiających potencjał produkcyjny na tych terenach należy wadliwa struktura agrarna. Cechuje się ona wysokim udziałem małych powierzchniowo gospodarstw oraz dużym rozdrobnieniem pól uprawnych. Istotne znaczenie mają również małe nakłady na techniczne środki produkcji, niskie kwalifikacje zawodowe rolników oraz starzenie się ludności rolniczej. Osiągnięcie wyższych efektów produkcyjnych wiążące się z możliwością wykorzystania rezerw produkcyjnych odniesione zostało do trzech jednostek przestrzennych. Są to rejony kaszubsko-krajeński, mazursko-kurpiowski oraz podlaski, które zostały zaliczone również do obszarów problemowych o niekorzystnych warunkach przyrodniczych.

W ramach obszarów problemowych o niekorzystnych warunkach przyrodniczych można wyróżnić dwie kategorie. Są to obszary o niskiej jakości środowiska przyrodniczego oraz obszary zdegradowanego środowiska. W przypadku pierwszej kategorii obszarów w przytoczonych badaniach przyjęto wartość współczynnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej poniżej 50 pkt (wobec średniej krajowej wynoszącej 67 pkt). Na tej podstawie zostało wyodrębnionych siedem następujących obszarów: karpacki, kaszubski, mazursko-kurpiowski, ostrzeszewski, podlaski, suwalski i świętokrzyski. W odniesieniu do obszarów zdegradowanego środowiska zawierających dużą ilość substancji chemicznych, można wyróżnić tereny skażone zawierające dużą ilość substancji chemicznych oraz tereny o wyjątkowo niskich walorach przyrodniczych wywołanych działalnością człowieka. Obszary skażonego środowiska, na których prowadzona jest gospodarka rolna występują na Górnym Śląsku, w Zagłębiu Lubinśko-Głogowskim oraz w okolicy Krakowa.

Ryc. 3. Rozmieszczenie rolniczych obszarów problemowych w ramach megaregionów

I. Megaregion południowy, II. Megaregion północno-zachodni,

IIIa. Megaregion środkowo-wschodni IIIb. Megaregion środkowo-zachodni

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji J. Bańskiego, *Stan i perspektywa rolnictwa na obszarach problemowych w Polsce*, Warszawa 2001.

Obszary konfliktowe występują głównie w sytuacji negatywnego oddziaływania przemysłu na rolnictwo (Bański 1999 i 2000). Do głównych należą strefy wokół dużych okręgów przemysłowych. Konflikty na tych obszarach powstają w wyniku przejmowania przez przemysł gruntów dotychczas użytkowanych przez rolnictwo, jak też w efekcie zanieczyszczenia i degradacji środowiska przyrodniczego, w których działa rolnictwo. Ubocznym skutkiem tych procesów jest także wzrost powierzchni nieużytków i ekstensyfikacja produkcji rolnej.

Obszary konfliktowe powstają także w strefach podmiejskich dużych miast na linii rolnictwo, mieszkalnictwo. Przyrost terytorialny i ludnościowy miast powoduje stały ubytek gruntów, jakkolwiek chłonny rynek tych terenów jest bodźcem do intensyfikacji rolnictwa i powiększenia użytków rolnych.

Sytuacje konfliktowe występują także na terenach, które mogą być wykorzystane zarówno przez rolnictwo, jak też leśnictwo oraz w związku z budową projektowanych autostrad i modernizacją istniejących dróg, a także w przypadku obszarów pełniących funkcję rolniczą i turystyczno-rekreacyjną.

Ocena szans rozwoju stojąca przed rolniczymi obszarami problemowymi wskazuje, że w przypadku obszarów opóźnionych istotnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej może być ich atrakcyjność turystyczna, czyste środowisko naturalne, jak też możliwość zagospodarowania znacznych powierzchni gruntów na cele pozarolnicze. Z kolei na obszarach rezerw produkcyjnych do podstawowych szans należy zaliczyć korzystne warunki przyrodnicze dla rolnictwa oraz możliwą konkurencyjność produkowanej tam żywności w stosunku do żywności wytwarzanej w Unii Europejskiej. Najtrudniejsze natomiast wyzwania stoją przed rolnictwem obszarów opóźnionych w rozwoju i obszarów o niskiej jakości przestrzeni produkcyjnej. Niewydolne bowiem rolnictwo hamuje rozwój gospodarczy wsi, a rozwinięte formy działalności pozarolniczej ograniczają rozwój rolnictwa komercyjnego.

Zasadniczym działaniem mającym na celu ukierunkowanie dalszego kształtowania struktury społeczno-gospodarczej rolniczych obszarów problemowych jest wypracowanie dla tych obszarów właściwej strategii rozwoju, która powinna przewidywać stosowne modele rolnictwa uwzględniające zarówno wymagania nowoczesnego rolnictwa, jak też specyfikę rzeczywistości lokalnej. Instrumentem o charakterze technicznym umożliwiającym realizację tego zadania są m.in. scalenie i wymiana gruntów, wyznaczenie terenów budowlanych, jak również kompleksowe planowanie przestrzenne uwzględniające potrzeby i potencjalne możliwości dotyczące wykorzystania przestrzeni rolniczej, a także ochrony jej walorów i zasobów środowiskowych przed degradacją.

Podsumowanie

Perspektywa efektywnej produkcji polskiego rolnictwa i jego konkurencyjność z chwilą akcesji naszego kraju do Unii Europejskiej wiąże się szczególnie z powiększeniem udziału gospodarstw wielkoobszarowych, zmniejszeniem areалу użytków rolnych o niskiej jakości bonitacyjnej oraz ze wzrostem powierzchni użytków ekologicznych będących podstawą produkcji zdrowej żywności. Będzie to wymagać poprawy sytuacji ekonomicznej rolnictwa oraz wdrażania preferencyjnej polityki

rolnej państwa, w ramach której obok wsparcia finansowego duże znaczenie będą miały również instrumenty o charakterze techniczno-organizacyjnym. Istotne jest także trwałe rozdysponowanie gruntów znajdujących się w Zasobie Skarbu Państwa.

Aspekty rozwoju rolnictwa rozpatrywane w ujęciu regionalnym w odniesieniu do zmian w strukturze agrarnej oraz użytkowania gruntów rolnych występują w innym wymiarze w skali kraju. Przestrzenne jego odniesienie znajduje wyraz w podziale kraju na trzy megaregiony. Pierwszy (I) z nich obejmuje swoim zasięgiem południową część kraju, drugi (II) – północną i zachodnią natomiast trzeci (III) – środkową. Pod względem struktury agrarnej oraz struktury użytkowania ziemi rolniczej najkorzystniejsza sytuacja występuje w megaregionie II; efekty produkcyjne wyrażone udziałem rolnictwa w wartości dodanej brutto najkorzystniej wypadają w megaregionie III b. Wyraźnym zacofaniem strukturalnym charakteryzuje się rolnictwo w megaregionie I.

Duże znaczenie w przekształceniach strukturalnych rolnictwa w dostosowaniu do standardów unijnych mają również rolnicze obszary problemowe. Na terenach tych występuje wiele negatywnych zjawisk, takich jak opóźnienie rozwoju, niewykorzystane rezerwy produkcyjne, niekorzystne warunki przyrodnicze oraz nadmierny rozwój funkcji pozarolniczych. We wszystkich przypadkach ma to negatywny wpływ zarówno na poziom życia zamieszkałej tam ludności, jak też na strukturę agrarną i strukturę użytkowania ziemi rolniczej. Istnieje zatem pilna potrzeba opracowania właściwej strategii dla tych terenów w celu racjonalnego wykorzystania znajdującej się tam przestrzeni produkcyjnej.

Literatura

- Bański J., 1999, *Obszary problemowe rolnictwa Polski*. Prace Geograficzne, 172, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Bański J., 2001, *Stan i perspektywy rolnictwa na obszarach problemowych w Polsce*. IGiPZ PAN, Warszawa.
- Czykier-wierzba D., 1999, *Rola funduszy strukturalnych w finansowaniu przemian struktury agrarnej w krajach Unii Europejskiej*. Roczniki AR w Poznaniu, CCCVIII, Rolnictwo, 53, cz. II, s. 71-86.
- Falkowski J., 2001, *Rolnictwo polskie w Unii Europejskiej 2005-2020 (Scenariusz pesymistyczny – optymistyczny – realistyczny, [w:] Wieś i rolnictwo u progu Unii Europejskiej, J. Bański (red.). Studia obszarów wiejskich, t. 1. IGiPZ PAN, Warszawa.*

- Figiel S., 1999, *Rolnictwo polskie w obliczu integracji z Unią Europejską*. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn.
- Gorzelać E., 1998, *Rolnictwo polskie wobec uczestnictwa w Unii Europejskiej*. Zesz. Naukowe AR w Krakowie, Nr 331, z. 55, t. 1, s. 13-24.
- Nietupski T., 1998, *Zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw wobec wejścia Polski do Unii Europejskiej*. Zesz. Naukowe AR w Krakowie, nr 331, z. 55, t. 1, s. 51-64.
- Pałasz L., 1999, *Uwarunkowania i kształtowanie struktury agrarnej w Polsce w dostosowaniu do Unii Europejskiej*. Roczniki Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. CCCVIII. Rolnictwo Nr 53.
- Paszowski S., Poczta W., Wysocki F., 1998, *Sytuacja strukturalna i produkcyjna rolnictwa polskiego na tle rolnictwa Unii Europejskiej*, [w:] *Identyfikacja priorytetów w modernizacji sektora rolno-spożywczego w Polsce*. FAPA. Warszawa.
- Płonka M., 1999, *Kierunki przekształceń strukturalnych w rolnictwie polskim a polityka Unii Europejskiej*. Roczniki AR w Poznaniu, CCCVIII, Rolnictwo, 53, cz. II, ss. 87-109.
- Rowiński J., Wigier M., 2000, *Struktura gospodarki. Rolnictwo*, [w:] *Polska regionów*, K. Gawlikowska-Hueckel, M. Dutkowski (ed.). Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. Gdańsk-Warszawa.
- Wiatrak A.P., 1999, *Polityka strukturalna wsi i rolnictwa w Unii Europejskiej*. Roczniki AR w Poznaniu, CCCVIII, Rolnictwo, 53, cz. II, ss. 43-54.
- Woś A., 2000, *Rolnictwo w obliczu narastającego kryzysu*. Studia i monografie, 100, IERiGŻ. Warszawa.